

Inkaredilməz həqiqətdir ki, I Dünya savaşına baş verən zaman baş kəsmək, qan tökmək hesabına "erməni məsələsi"ni həll etmək və nəyin bahasına olursa olsun "Böyük Ermənistan" yaratmaq naminə müxtəlif ərazilərdən səfərbər olmuş 250 mindən artıq erməni silahları 1914-cü il noyabrın 4-də Cənubi Qafqazdakı rus işğalçı qoşunları ilə birləşərək Türkiyə ərazisinə soxuldular.

Mürsəl İRƏVANLI

Ayın 8-də Ərzurum sancağında yerləşən Körpüköyü tutdular. Birləşmiş qoşunlar eyni zamanda qüvvələri səfərbər etməklə 1915-ci il yanvarın 3-4-də Sarıqamışı, 1916-cı il fevralın 16-da Ərzurumu, martın 17-də İsfahani, aprelin 18-də Trabzonu zəbt etdilər. Mayın 2-3-də Xoy və Dilmanda yerli əhaliyə divan tutdular. Van və Urmiyə gölləri aralığındakı əraziləri oda qaladılar, iyunun 25-də Ərzincanı, iki gün sonra isə Muş bölgəsini ələ keçirdilər.

Həsənqala, Sarıqamış, Ərdahan, Qars, İzmir, Ərzincan, Trabzon və s. yerlərdə rus-erməni əsgərləri müsəlman yaşayış məntəqələrini yerlə-yeksan edir, yandırır, əhalini isə fərqinə yarmadan qılıncdan keçirirdilər. Silahsız, dinc əhalini zor gücünə tövlələrə, məscid və evlərə doldurur, diri-diri od vururdular. Qoca və uşaqları torpağa basdırır, hamilə qadınların qarını yarıb körpə balalarını çıxarıb boğur, parçatıq edib odda bişirir və anaları öz balalarının etindən yeməyə məcbur edirdilər.

Amerikalı tarixçi-tədqiqatçı Stenford Corc Şou özünün "Birinci Dünya müharibəsi Vilson hökumətinə nə verdi?" (Boston, ABŞ, 1931-ci il səh.112-119) əsərində yazır: "Türkiyə hüduqlarında gedən bütün müharibə ərzində erməni-rus qoşun birləşmələri tərəfindən müsəlman əhaliyə qarşı ən dəhşətli qırğın başladı. Bundan əlavə, milyondan artıq yerli müsəlman əhalisi öz dədə-baba yurdunu buraxıb qaçmağa məhkum edildi. Ərzincan istiqamətinə doğru geri çəkilen Osmanlı ordusu ilə bərabər getməyə (daha doğrusu, qaçmağa - M.İ.) cəhd edən minlərlə ailə yollarda düşmənləri tərəfindən qəddarcasına öldürüldü, çoxları isə vəhşiliklə parça-tikə edildi".

Tarixçi daha sonra göstərir: "Tərətdikləri bu vəhşilik və vandalizmə görə xəcalət çəkmək, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaq əvəzinə dünya ictimaiyyətinə "zavali erməni xalqını türk zülmündən xilas

Sərdərabad faciəsi

etməyə çağıran erməni "könüllüləri" havadarları işğalçı rus orduları ilə birlikdə 1915-ci il mayın 15-də Vana çatdı. Öndə gedən əlbəttə ki, erməni dəstələri idi. İki gün ərzində onlar yerli müsəlman əhalisinə divan tutdular. Bu zümrələr Vanda əlbəttə ki, erməni dövləti yaratmaq iddiasına düşmüşdülər. Bu dövləti bərqərar edəcəklərinə çox inanırdılar. Bu, ondan irəli gəlirdi ki, həmin günlərdə onlara mane olaacaq daha bir qüvvə qalmamışdı.

Şəhər və onun ətraf yaşayış məntəqələrində qırılan qırılmış, salamat qalanlar isə hara gəldi qaçmışdı. Lakin inamla demək lazımdır ki, ermənilərin bu vəhşiliklərinə baxmayaraq ermənilər türk qanı bahasına ələ keçirdikləri bu yerlərdə indi və sonra da öz çirkin niyyətlərini həyata keçirib öz "müstəqil erməni dövlətlərini" qura bilmədilər". Vəssalam, növbəti cəhd də boşa çıxdı. Hələlik 1917-ci ildə Rusiyada baş verən fevral və oktyabr dövlət çevrilişləri nəticə etibarilə cəbhədə vəziyyətin kəskin dəyişməsinə səbəb oldu. Həmin il dekabr ayının 5-də Rusiya ilə Türkiyə arasında Ədirnə müqaviləsi imzalandı. Müqavilənin şərtlərinə görə rus qoşunları işğal etdikləri Osmanlı torpaqlarından geri çəkilməyə məcbur edildi.

Bu zaman Qafqaz torpaqlarından Türkiyə torpaqlarına

Şəhər və onun ətraf yaşayış məntəqələrində qırılan qırılmış, salamat qalanlar isə hara gəldi qaçmışdı. Lakin inamla demək lazımdır ki, ermənilərin bu vəhşiliklərinə baxmayaraq ermənilər türk qanı bahasına ələ keçirdikləri bu yerlərdə indi və sonra da öz çirkin niyyətlərini həyata keçirib öz "müstəqil erməni dövlətlərini" qura bilmədilər"...

soxulan rus qoşunlarına bələdçi və dəstək olan erməni silahlı qruplaşmaları da rus qoşun hissələrini tərk etmək məcburiyyətində qaldılar. Bu hələ son demək deyildi. Quldur dəstələr yeni fitnəkarlığa, ərazi zəbt etməyə çalışır, silahlı, günahsız insanların qanını axıtmaqdan həzz alırdılar"

Yeri gəlmişkən, xatırladaq ki, müharibədə iştirak edən "könüllü" erməni dəstələrinin ordudan tərxis edilib buraxılması barədə Rusiya tərəfindən 1916-cı ilin mayında xüsusi sərəncam da verilmişdi. Ancaq faydasız oldu. Ermənilər bu göstərişə məhəl qoymaq belə istəmirdilər.

"Könüllü" erməni dəstələrinin silahı kənara qoyaraq tərxis edilməsinin səbəbini "erməni məsələsinə" qar Rusiyasının münasibətini 4-cü Qafqaz Hərbi Korpusunun komandiri, general Z.Oqarovski öz xatirələrindən birində çox obyektiv şəkildə şərh etmişdir. O, yazır: "Erməni könüllü silahlı dəstələrini dörd hissəyə bölüblər. Əsas məqsəd onları müs-

Ərməni könüllü quldur dəstələrinin ordudan tərxis edilməsinə dair Qafqaz canişini və baş komandan Voronsov-Daşkov tərəfindən 1916-cı ilin mayında imzalanan əmr əslinə 1917-1920-ci illərdə Azərbaycan türklərinə qarşı yeni soyqırımının təməlini qoymuş oldu. Çar Rusiyasının siyasət arenasında atdığı bu addım "könüllü" erməni silahlı dəstələrinin başçıları azacıq da olsa şok vəziyyətinə saldı və uydurma "Qərbi Ermənistan"la "Şərqi Ermənistan"ı birləşdirmək ümidləri boşa çıxdı. Könüllü dəstələrdən bir çoxu rus ordusu zabıtlarına təbə olmaqdan imtina etdi və quldur dəstələr yalquzaq kimi sürü şəklinə müsəlman kəndlərinə basqın edib onları çapıb talamağa, qarət və zorakılığa, dinc əhaliyə divan tutmağa başladı.

Qars vilayətinin "müdafiəsi" missiyasını öz öhdəsinə götürmüş erməni generalı F.Nazarbekyan həmin günlərdə daşnakların liderlərindən biri R.Kaçaznuniyə məlumat vermişdi ki, "onsuz da qüvvələr çatışmır və Qarsın ermənilər tərəfindən müdafiə edilməsi artıq mümkün deyil, icazənilə geri çəkilməyə məcbur".

Bundan bir az əvvəl isə ermənilər Ərzurum bölgəsindən tam şəkildə geri çəkilməyə məcbur olmuşdular.

Ermənilərin belə asanlıqla məğlubiyyətinə görə Türkiyənin şərq vilayətlərində milli erməni quldur dəstələrə rəhbərlik edən tayqulaq Andronik erməni liderlərini lənətləməklə yanaşı, erməni əsgərlərinin də döyüş bölgələrinə getməkdən imtina etdiklərini də dilə gətirmişdi. Əsgər və kiçik zabıtlar arasında cərəyan edən bu düşkünlüyü, birinin digərinə qarşı inamsızlıq heç də o demək deyildi ki, onlar öz əməllərindən peşman olmuşdular. Lakin onlar öz məkrli niyyətlərini reallığa çevirmək yolunda bütün mümkün vasitələrə əl atırdılar. Beləliklə də, erməni könüllü dəstələri Şərqi Anadolu ərazisindən çıxmağa məcbur edildikdən sonra intiqam hissini yol boyu yerli türk əhaliyinə qarşı zorakılıq və terror üsuluna üstünlük verildi. Qısa zaman kəsiyində azğılaşan düşmənlər Qars vilayətində 88, İrəvan quberniyasında 221 müsəlman kəndi yandırdı, əhalisinin əksər hissəsi qırıldı, qalan hissəsi də didərgin düşdü. Təkcə İrəvan quberniyasından olan qaçqınların sayı 180 min nəfəri keçirdi.

(Ardı var)